

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

ПРОЄКТУВАННЯ СУЧАСНОГО УРОКУ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

О. Мельник

Важливим чинником побудови ефективного освітнього процесу в сучасній початковій школі є академічна автономія вчителя, що реалізується в раціональному відборі змісту освіти, проєктуванні та конструюванні форм організації навчання. Поряд із поняттям «урок» як основною формою організації навчання у практиці роботи та фаховій літературі вживаються терміни «заняття», «інтегроване заняття», хоча їх структура та вимоги до проведення не розкриті. Проєктування педагогічної взаємодії на уроці (занятті) передбачає набуття вчителем ще однієї ролі – дизайнера уроку, що дозволить максимально враховувати як мету завдання Нової української школи, закладів освіти, сподівання учнів та їхніх батьків, особливості розвитку та можливості дітей, реалізувати принцип дитиноцентризму.

Ефективність уроку пов'язана із виконанням загальних вимог до процесу навчання: логічність всіх етапів пізнавальної діяльності; реалізація в оптимальному співвідношенні дидактичних принципів і методів; створення умов для продуктивної пізнавальної діяльності учнів із урахуванням їхніх інтересів і здібностей; мотивування й активізація всіх сфер розвитку особистості; формування вміння вчитися; зв'язок навчального матеріалу із життям дитини, його раціонального інформаційного наповнення; доцільного поєднання стратегій, методів, прийомів і форм навчання, чергування колективної роботи класу із індивідуальною, парною та груповою діяльністю учнів та ін.

Зауважимо, що вітчизняними вченими розроблені різні підходи до класифікації уроків, проте за їхньої різноманітності сталими компонентами уроку залишаються його макро- та мікроструктура. Макроструктура – елементи, що забезпечують логіку побудови процесу пізнання, основні етапи засвоєння знань. Це – цілепокладання

й мотивація навчальної діяльності; актуалізація опорних знань; сприймання, усвідомлення, осмислення знань; застосування, узагальнення та систематизація знань, умінь та навичок; рефлексія змісту, способів діяльності. Зупинимось більш детально.

Цілепокладання та мотивація навчально-пізнавальної діяльності покликані переконати учнів у значущості навчального матеріалу, пов'язати його з потребами, життям дітей, забезпечити сумісне з учителем складання плану уроку, визначення того, які завдання потрібно виконати, чого навчитись, які вміння формувати і як це буде реалізуватися на уроці. Важливо, щоб учні не лише дізналися мету і завдання уроку, але й прийняли їх, що забезпечить налаштування на виконання, підтвердить, що завдання уроку відповідають їхнім потребам, намірам, бажанням, інтересам. Мета і завдання уроку, прийняті учнями, будуть їх спонукати до навчання і сприяти подоланню труднощів, вирішення навчальних проблем. Вони (мета і завдання) мають бути зрозумілими, чіткими, розподіленими на певні кроки. Короткострокові й не надто складні цілі більше підвищують мотивацію, ніж довгострокові, складні й загальні. Обговорення і прийняття завдань уроку, вироблення критеріїв і показників їхнього досягнення сприятимуть усвідомленій діяльності учнів, самоаналізу та самооцінці проміжних і кінцевих результатів навчання. Доречним буде візуалізація мети і завдань уроку, складання малюнкового плану, чеклістів. Можливі варіанти, коли вчитель повідомляє мету, а діти обговорюють і приймають її, тобто мета уроку є спільним продуктом обговорення, чи пропонується учнями. Враховуючи різні рівні навчальних досягнень і можливості учнів, доречно під час формулювання мети і завдань уроку використовувати таксономію Блума. Актуалізація опорних знань передбачає пов'язання нового матеріалу з уже засвоєним, опертя на життєвий досвід дітей. Можливі прийоми актуалізації опорних знань учнів: прокоментуй вислів, закінчи речення, відгадай об'єкт, «Мій досвід», моя готовність до роботи, бліц-опитування, термінологічний диктант, навести визначення, спростити висловлювання, коментування ілюстрації, розповідь за картиною (зображенням), проблемне питання, «Знаю – не знаю», загадкове слово, складання спільної розповіді, інтелектуальна розминка, мікрофон та інші.

На етапі сприймання, усвідомлення й осмислення змісту навчального матеріалу відбувається встановлення істотних ознак предметів, явищ, їхніх складників, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Важливо забезпечити активне сприймання й опрацювання інформації, її засвоєння завдяки використанню різноманітних стратегій та методів навчання, що сприяють суб'єктній позиції учнів.

Формування предметних і наскрізних умінь передбачає етап застосування знань, умінь та навичок завдяки використанню різного рівня вправ і завдань, інтерактивних методів і прийомів навчання.

На етапі узагальнення та систематизації знань відбувається приведення знань у систему, ви členення головних ідей, встановлюється зв'язок нового матеріалу із засвоєним.

Само- та взаємооцінка, оцінювання вчителем, аналізування якості та причин (умов) виконання (не виконання) плану і завдань уроку, особистісний приріст здійснюються на етапі рефлексії процесу та результатів навчання. Вчителю рекомендуємо проводити різні види рефлексії – емоційного стану, процесу навчання, результатів навчання.

Мікроструктура уроку – наповнення кожного етапу уроку стратегіями, методами, прийомами навчання. Безперечно, учитель – автор кожного уроку (заняття), проте важливо не звести їхнє планування та проведення до репродуктивних, пасивних методів навчання, а базуватись на досягненнях сучасної науки, підходах до організації освітнього процесу, використовувати стратегії та методи навчання, що забезпечують суб'єктну позицію здобувачів освіти, їхню агентність.

Побудова ефективного освітнього процесу потребує від учителя усвідомлення мети і завдань Нової української школи, розуміння особливостей сучасних підходів до організації навчання, володіння системою стратегій, технологій та методів навчання, високого рівня сформованості професійних компетентностей, його нових функцій, зокрема і функції дизайнера уроку.

При проектуванні уроку вчитель має враховувати таке: потреби учасників освітнього процесу, сфери їх зацікавленості; розуміння власних ресурсів; ресурси для взаємодії з учнями, колегами; як учні розуміють зміст матеріалу і куди рухатись далі (що знають? уміють? які знання є актуальними? як посилити значущість знань у житті?);

цілепокладання, таксономію Блума; критерії та показники досягнення результатів; «когнітивні гачки» (для зацікавлення учнів – Барбара Оклі); інструменти засвоєння знань та формування вмінь і навичок [8, с. 41].

Розглянемо особливості педагогічної діяльності вчителя під час проєктування уроку на основі сучасних підходів до організації освітнього процесу – особистісно орієнтованого, діяльнісного, інтегративного, компетентнісного, диференційованого, нейропсихологічного.

Упровадження особистісно орієнтованого підходу відповідає принципу дитиноцентризму Концепції «Нова українська школа», створює умови для реалізації особистісного вибору і для учня, і для вчителя, забезпечує реалізацію права дитини на вибір власної траєкторії освіти і розвитку, побудови освітнього процесу на основі їхнього партнерства і взаємодії, готовності вчителя допомогти дитині знайти впевненість у собі. Серед ознак особистісно орієнтованого навчання О. Савченко визначала: діагностичну основу навчання; зосередження на потребах дитини; гуманізацію навчального спілкування; співробітництво, співтворчість учителя й учнів; переважання навчального діалогу; турботу про фізичне та емоційне благополуччя учнів; пристосування методики до навчальних можливостей дитини; стимулювання розвитку, саморозвитку та відповідальності учнів [7].

Наведемо основні вимоги до особистісно орієнтованого уроку (за О. Власовою): пріоритет особистості учня в організації освітнього процесу; орієнтація на процес навчання й особистісні досягнення учнів; створення емоційно-інтелектуального фону уроку; чітке визначення освітніх, виховних і розвивальних завдань уроку; раціональна єдність словесних, наочних і практичних методів навчання; використання активних методів навчання; зв'язок із раніше вивченим, досвідом, набутим учнем; формування вміння самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці; заохочення прагнень знаходити власний спосіб роботи з навчальним матеріалом [1]. Отже, у залежності від особливостей і можливостей учнів, учитель продумує добір різнорівневого змісту уроку, ефективних стратегій, методів, прийомів навчання, поєднання видів робіт (індивідуальної, парної, групової, колективної) на етапах орієнтації, цілепокладання,

проектування, організації та виконання, цінування, базуючись на партнерстві учасників освітнього процесу.

Діяльнісний підхід в освіті Р. Паркер та Б. С. Томсоном розглядався як спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію. Учні мають бути зацікавлені в тому, щоб брати активну участь у навчанні, виявляти бажання досліджувати невідоме і проявляти старанність на практиці; розвивати власні здібності знаходити й опрацьовувати інформацію, отримувати знання, аналізувати і вирішувати проблеми, спілкуватися та співпрацювати з іншими. На засадах діяльнісного підходу базуються активне, кооперативне, проблемне, проєктне, емпіричне (експериментальне) навчання, навчання завдяки відкриттям, за запитами учнів [4, с. 8].

Основними ідеями діяльнісного підходу є: входження учня в активну пізнавальну діяльність як інструмент для формування нових здібностей; зміна функцій учасників навчального процесу (учитель у нових умовах виконує функцію організатора процесу, коуча, фасилітатора, а учень є суб'єктом діяльності в базовому процесі); надання провідної ролі теоретичним знанням у процесі формування здібностей учнів до навчальної діяльності; реалізація ідей педагогіки партнерства.

З метою забезпечення агентності учнів радимо використовувати діяльнісні методи навчання на різних етапах уроку, зокрема на етапі цілепокладання та мотивації навчальної діяльності – ЗаХід, проблемне питання, відео, цитата чи подія для обговорення, асоціативний куш, візуалізація плану уроку, обговорення запитів учнів, створення чеклістів, визначення критеріїв досягнення результату уроку та їхніх показників (навчився сам, виконую, можу допомогти, потребую допомоги, не навчився), передбачення, «Кошик ідей», «Чи вірите ви, що ...», дошка питань.

Методи, як-от гронування, асоціативний куш, вікторина, займи позицію, «Так–ні», відповіді учнів про явище чи подію, звернення до досвіду учнів, відкриті запитання, «Правильні і неправильні висловлювання», «Дерево передбачень» можна застосовувати на етапі актуалізації опорних знань.

На етапі сприймання, усвідомлення й осмислення нових знань доречними будуть: проблемне питання, самотійна пошукова діяльність учнів, виконання проєкту, кола Венна, ментальна карта, мозковий штурм, метод ПРЕС, фішбоун, капелюхи мислення, створення різних типів схем, презентацій, відео, дослідження, експерименти, ситуативний аналіз, «Ажурна пилка», моделювання, дебати, дискусія, інсценізація, «Акваріум», «Карусель», робота в малих групах, «Килим ідей», рольова гра, читання з передбаченням, читання з позначками, взаємні запитання, «Щоденник подвійних нотаток», «Фантастичні гіпотези», «Запитання до автора», сторітелінг, «Входження в картину», кубування, «Понятійна таблиця», відкриті запитання й інші.

Етап застосування знань, формування вмінь та навичок може передбачати виконання різних видів вправ (репродуктивні, продуктивні, творчі), захист результатів пошуків чи виконаного проєкту, представлення ментальних карт, позиція «Так–ні», фішбоун, кола Венна, дебати, дослідження, експерименти, моделювання, джигсоу, «Доповідач – респондент», РАФТ, займи позицію. Сприятимуть узагальненню і систематизації знань такі методи: захист ментальної карти, асоціативний куш, фішбоун, складання пам'яток, алгоритмів, «Займи позицію», метод ПРЕС, взаємні запитання, кластер, «Правильні і неправильні висловлювання», «Понятійна таблиця», дерево рішень, гронування, сенкан, діаграма Венна, твір-п'ятихвилинка, «Щоденник важливих вражень», помилкові твердження, карта думок, кубування, «Обернись і обговори», павутина, панельна дискусія, «Перевірка помилок», «Підкаст», «Список топ-10», «Чотири кути», «Шпаргалка», «Т-схема» та інші. На етапі рефлексії процесу і результатів навчання можна застосовувати впровадження технік формувального оцінювання: чеклісти чи вихідне селфі, лінійки успіху, термометр, есеї, «П'ять чому?», сенкан, колективне обговорення, аналіз, рефлексивне коло, рефлексивні питання, «Мікрофон», ведення щоденника, лінійка успіху, світлофор, трихвилинна пауза, тижневий звіт, «Літаючий аркуш», «Валіза, м'ясорубка, кошик», сигнали рукою. Зауважимо, що «лінійкою виміру» впровадження діяльнісного підходу в освітньому процесі слугують такі його характеристики: значуща, активна, соціальна, радісна, мотивувальна.

Під компетентнісним підходом у освіті розуміємо цілеспрямований, систематичний, керований процес формування компетентностей

учнів (предметних і ключових) засобами освітнього процесу, сім'ї, соціуму. Компетентнісний підхід вимагає особистісної спрямованості під час формування змісту освіти. Завданням учителя є максимальне наближення навчального матеріалу до життєвого досвіду, потреб дитини, добір компетентнісно орієнтованих завдань, забезпечення суб'єктної позиції учнів у освітньому процесі завдяки використанню інноваційних технологій та активних методів навчання.

Пропонуємо використовувати такий алгоритм дій учителя із дизайну уроку на засадах компетентнісного підходу:

- визначити місце уроку в системі уроків (передбачити можливості застосування міжпредметних зв'язків – інтеграції та координації змісту в межах теми, розділу);
- сформулювати мету і завдання уроку (знання, вміння, цінності, якими мають оволодіти учні), використовувати таксономію Блума;
- продумати критерії та показники досягнення мети і завдань уроку, обговорити з учнями план уроку, візуалізувати його (малюнковий план, чекліст);
- дібрати прийоми мотивації навчальної діяльності на уроці, компетентнісно орієнтовані завдання;
- керувати навчально-пізнавальною діяльністю учнів, забезпечити суб'єктну позицію учня у навчальному процесі;
- провести рефлексію (емоційного стану, змісту, способів дій) [3, с. 46].

Упровадження інтегративного підходу до організації освітнього процесу за Державним стандартом початкової освіти передбачає інтеграцію змісту, навичок, цінностей. На підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей, що відображається в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти. У процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється таким чином, що їхнє сумарне значення не зменшується. Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегрується в різній комбінації їх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік і назви яких зазначаються в типових освітніх програмах, освітній

програмі ЗЗСО [2]. Враховуючи інтегрований характер компетентності, у процесі реалізації Типової освітньої програми або Освітніх програм рекомендується використовувати внутрішньопредметні і міжпредметні зв'язки, які сприяють цілісності результатів початкової освіти та переносу вмінь у нові ситуації [9, с. 3].

Інтеграція змісту в Новій українській початковій школі реалізується під час тематичного навчання – навчання на основі інтеграції змісту навчального матеріалу з різних навчальних дисциплін навколо однієї теми; формування в молодших школярів цілісної картини світу, здатності сприймати предмети і явища різнобічно, системно й емоційно; поглиблення та розширення знань учнів, діапазону їхнього практичного застосування. Міжпредметна інтеграція виявляється у формах організації навчання, як-от: проекти, екскурсії, кейси, круглі столи, диспути; інтегровані уроки, уроки з міжпредметними зв'язками, бінарні уроки; тематичні тижні, дні, а також завдяки інтегрованим курсам із різних навчальних предметів.

Зауважимо, що виокремлюють горизонтальну та вертикальну інтеграцію. Перша передбачає вивчення певного поняття на уроках із різних предметів упродовж певного часу. Вертикальна – вивчення поняття на одному уроці (або в один часовий проміжок на різних уроках) із використанням навчального матеріалу із різних предметів. Інтеграція навичок передбачає акцентування уваги на формуванні наскрізних умінь та ключових компетентностей під час опанування змісту освіти з усіх навчальних предметів. Інтеграція на ціннісно-смысловому рівні реалізується наскрізно на всіх навчальних предметах.

Особливістю виховного процесу в Новій українській початковій школі є його наскрізність та ґрунтування на цінностях. Виховання учнів початкових класів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної під час внесення ціннісних складників у зміст навчальних предметів, відведення належного місця «спільно-взаємодіючій діяльності як на уроках, так і в позаурочний час. У переліку загальнолюдських цінностей, що формуються у наскрізному освітньому процесі – морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, повага до

закону, солідарність, відповідальність)», які становлять теоретичну основу практичної взаємодії учнів, родини та закладу освіти щодо становлення особистості [6, с. 36].

Виконанню завдань Концепції «Нова українська школа» сприяє і диференціація навчання. Під диференціацією розуміємо врахування особливостей учнів у такій формі, за якої учні об'єднуються у групи на основі будь-яких особливостей для окремого навчання. Диференціація дає змогу будувати природовідповідний освітній процес, коригувати методи навчання з урахуванням освітніх потреб, компетентностей та можливостей кожної дитини. Навчання має бути диференційованим з огляду на низку причин, а саме учні: навчаються і розвиваються по-різному; працюють в різному темпі (темперамент); мають різні способи, стилі навчання й різні інтереси та мотивацію навчання. Крім того, досвід успішного навчання позитивно впливає на самооцінку, а сприятливий навчальний клімат – на процес навчання.

Диференціація заснована на: потребах і можливостях учнів планувати власне навчання, обирати різні методи роботи і розвиватися у власному темпі; потребі в підтримці; індивідуальних відмінностях, а також відмінностях між учнями в розвитку (враховуються під час вибору стратегій і методів навчання); підтримці самооцінки й мотивації (сприяє створенню спокійного навчального середовища).

Наголосимо на видах диференціації за: здібностями учнів (ЗАР – ЗНР); стилем навчання учнів (слуховий, візуальний, тактильний, множинний інтелект); змістом матеріалу (більш складні і прості завдання за змістом, різний обсяг матеріалу, швидкість, темп роботи); методами й видами роботи; оцінюванням навчальних досягнень учнів; інтересами учнів, а також на основі фізичного середовища навчання.

Радимо вчителю використовувати такі прийоми диференціації, зокрема:

- надання навчального матеріалу за різним сприйняттям (аудіально, візуально, кінестетично (за допомогою рухів)), у різних видах індивідуальних самостійних робіт й з урахуванням різних типів множинного інтелекту;
- заохочування у представленні результатів власної діяльності в різних видах (усна розповідь, малюнок / схема / діаграма, вірш, п'єса, пантоміма, модель, скульптура тощо), а також

використання ІКТ під час викладання й індивідуальної / парної / групової діяльності учнів;

- використання різних видів групової і парної роботи, методу проєктів;
- пропонування вправ і завдань, близьких щоденному оточенню учня, їхня корисність, привабливість, надихальність і стимулювальність, із зарядом бадьорості, енергії і гарного настрою й можливістю досягнення цілей;
- залучення учнів до формулювання цілей власного навчання / очікуваних результатів і оцінювання (ознайомлення і роз'яснення – обговорення – узгодження, надання прикладів чи незакінчених речень з цілями – коригування; самостійне формулювання).

Отже, освітній процес у сучасній початковій школі має бути природовідповідним, відповідати психологічним особливостям розвитку і можливостям дитини, а вчитель – усвідомлювати закономірності вищої нервової діяльності і враховувати їх під час проєктування та конструювання педагогічної взаємодії.

Зокрема, нейропсихологічними механізмами усвідомлення й осмислення нових знань є утворення систем тимчасових нервових зв'язків у корі великих півкуль головного мозку. Для того, щоб пов'язати новий матеріал із вже засвоєним, а відповідно поєднати нейрони в корі великих півкуль головного мозку новими зв'язками, необхідно використовувати актуалізацію опорних знань, життєвий досвід дитини; встановлювати асоціації за схожістю, суміжністю, контрастністю. Для міцного засвоєння змісту навчального матеріалу потрібно 6–8 повторень, що є механізмом утворення стійкої системи тимчасових нервових зв'язків. Важливо використовувати відстрочене й узагальнювальне повторення, включення вже засвоєних знань і способів дій у новий досвід, що «живитиме» нервові зв'язки між нейронами. Природовідповідна початкова школа має базуватися й на особливостях розвитку дітей дошкільного віку, як-от:

- наявність наочно-образного мислення, мимовільності у всіх психічних процесах;
- формування перших уявлень про світ, вищих почуттів, планувальної функції мовлення; поява регулювальної функції волі;
- розвиток творчої діяльності;

- поява мотивів поведінки, супідрядності мотивів, довільності поведінки, внутрішніх етичних цінностей.

Як відомо, адаптаційно-ігровий період навчання учнів 1–2 класу потребує добору та впровадження вчителем ігрових методів навчання в освітній процес. Продовженням навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці є самопідготовка учнів. Завдання для самопідготовки мають бути дозованими, аргументовано значущими для дитини, цікавими та посильними для учнів, із чіткою знайомою інструкцією. Вони мають сприяти формуванню в дітей упевненості і відповідальності за власні дії, розвитку творчості й ініціативності. Це може бути ознайомлення з довідковими матеріалами в бібліотеці, спостереження і замальовки, інтерв'ювання батьків, робота з електронними освітніми ресурсами [5, с. 6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
2. Державний стандарт початкової освіти : Постанова КМУ від 21.02.2018 № 87. URL: <https://t1p.de/0zy39> (дата звернення: 21.05.2025).
3. Мельник О. М. Алгоритм підготовки та проведення уроку на засадах компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2019. № 10. С. 45–48.
4. Паркер Р., Томсон Б. С. Біла книга. Діяльнісний підхід у школі. Дослідження інтегрованих педагогік, що ґрунтуються на ігровому діяльнісному підході та сприяють всебічному розвитку дітей початкової школи. 2019. 39 с. URL: <https://surl.li/tvmbad> (дата звернення: 15.05.2025).
5. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році : лист МОН України від 30.08.2024 № 1.1/15776. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93000/ (дата звернення: 17.05.2025).
6. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України. 2018. 40 с. URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/> (дата звернення: 15.05.2025).
7. Савченко О. Я. Особистісно орієнтовне спілкування / Навчання і виховання учнів 3 класу. Київ : Початкова школа. 2004. С. 12–18.
8. Смагіна Т., Шуневич О. Дизайн навчального заняття в базовій Новій українській школі. URL: <https://surl.cc/kauszx> (дата звернення: 15.05.2025).
9. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. URL: <https://surl.li/shdkts> (дата звернення: 15.05.2025).